

Natalia Khoma

Ivan Franko National University of Lviv

khoma.nata@gmail.com

**Постмодерні форми політичного спротиву
(на прикладі подій в Україні періоду кінця
2013-2014 років)**

***Postmodern Forms of Political Opposition
(at the Example of Events in Ukraine during
the Late 2013 – 2014)***

Streszczenie:

W artykule dokonana została analiza zmian form protestu społecznego. Zbadano nowoczesne, postmodernistyczne formy politycznej aktywności na przykładzie Rewolucji Godności w latach 2013-2014 i ukraińsko-rosyjskiej konfrontacji militarnej 2014 roku. Udowodniono, że nowoczesne procesy różnią się od tradycyjnych używaniem ironicznych haseł, performance, kreatywnością i rezygnacją z przemocy. Przestrzeń rewolucyjno-wojskowa została przedstawiona jako akumulacja wielu gatunków (zdjęcia, graffiti, plakaty polityczne, instalacje, rzeźby, karykatury itp.) Udowodniono, że polityczna aktywność w rzeczywistości postmodernistycznej jest prowokacyjna, u jej podstaw leżą gra, rytuał, symboliczność. Podkreślono odbiór wydarzeń politycznych przez pryzmat widowiskowości.

Słowa kluczowe: postmodernistyczne formy protestu społecznego, flash mob, performance, instalacja

Summary:

The dynamics of changing forms of social protest as well as new, postmodern forms of political action at the example of Revolution of Dignity of 2013-2014 and Ukraine-Russia military confrontation in 2014 have been analysed in this article. It has been proved that modern ways of expressing protest differ from the old ones in the use of ironic slogans, performance, creativity and non-violent actions. Revolutionary war space is represented as the accumulation of many genres (photos, graffiti, political posters, installations, sculptures, cartoons, etc.). It has been proved that political action in the postmodern reality is provocative having at its base a game, ritual, and symbolism. The perception of political events through the prism of entertainment has been emphasised.

Keywords: postmodern forms of social protest, flash mob, performance, installation

1. Динаміка змін форм соціальних протестів в Україні у добу постмодерну

Із розвитком людської спільноти форми соціального протесту активно видозмінюються. До прикладу: у XVIII ст. - скарги селян на своїх поміщиків, псування реманенту, підпали поміщицьких садиб, убивства поміщиків, селянські бунти та под.; у XIX ст. - опришківський рух, відмова виконувати панщину (на Буковині), прохання та скарги, публічні вимоги покарати кривдників-поміщиків (на західноукраїнських землях), втечі селян (на Закарпатті); у XX ст. — голодування, пікети, демонстрації і под. XXI століття засвідчило, що традиційні форми політичної участі не є дієвим методом політичного протесту. Ми спостерігаємо народження нових креативних форм участі громади у суспільно-політичному процесі; нова інтернет-реальність стрімко змінює соціальне життя людей, стимулює до нових проявів дії. Вивчення нових форм соціальних протестів актуалізується потребою вироблення нових технологій спілкування в системі “влада — суспільство”, позаяк традиційні технології політичної комунікації та канали впливу втрачають свою силу і потенціал.

Сьогоднішня політична мобілізація стає ефективною саме за надання їй емоційної забарвленості; раціональні дискусії не призводять до такого рівня політичної мобілізації, якого досягають акції, спрямовані на виплиск емоцій їхніх учасників¹. Політична мобілізація через соціальні медіа у формі флешмобів, театралізованих перфомансів, інсталяцій і под. досягає аполітичних верств населення, залучає їх шляхом надання політичній участі елементів гри (щоправда, це стосується лише великих міст України). Новітні форми політичної дії надають ефект емоційної підзарядки та відчуття спільної справи, разом із тим дають змогу учасникам відволіктись від буденності. Отже, політична мобілізація має бути емоційно забарвленою, щоб бути ефективною.

Новітні форми політичної активності ідеально вписуються в культурну матрицю постмодерну. Ці дії сприймаються як такі, що не зумовлюють собою жодних наслідків і є одночасно й вчинком, й імітацією вчинку; це розвага, яка не потребує витрат; спілкування, яке не вимагає залучення психологічних чи емоційних ресурсів, і одночасно це можливість заявити про себе, щось зробити, насправді не роблячи нічого. Політична дія у постмодерній реальності фрагментарна, провокативна,

¹ Т. Кремень, *Емоційна складова політичної мобілізації через соціальні медіа*, “Наукові праці”, 2012 nr 192, s. 72.

в її основі - гра. У еру постмодернізму змінюється модель розвитку, підвищується ступінь плюралізму трансформації, розширяється діапазон соціальних ролей людини.

Новітні форми соціального протесту є, як правило, символічною, зазвичай ритуальною діяльністю, що здійснюється індивідом або групою осіб із метою справити враження на іншого індивіда, групу або масу людей і привернути увагу до своєї діяльності та функціонування. Вони, як нетрадиційний комунікаційний інструмент, апелюють до ірраціональних складових суспільної свідомості. Театралізація дії в усі часи займала важливе місце в публічній політиці. Не випадково політичний дискурс часто описується театральними метафорами: у разі сумнівів у щирості політика стверджують про “політичний фарс” або “добре відрепетирувану виставу”; невдалу комунікацію називаємо “театром абсурду”; певний простір, убрання для політичної зустрічі - “декорації”, “сцена”; таємні домовленості - “закулісся (задзеркалля) політики”. Існує потужна конвергенція, глибокий сутнісний взаємозв'язок політики з різними мистецькими формами.

Вважаємо, що окремі традиційні форми соціально-політичної активності, вияву протестного потенціалу за нових умов виявляються анахронічними або потребують переходу на рівень, адекватніший умовам глобалізованого соціуму рівень. З постмодерном асоціюються невизначеність, відсутність канонів, карнавалізація, взаємодія, посилення самовираження людини. Якщо в добу модерну основною політичною дією було голосування, то з падінням поваги до влади в добу постмодерну актуалізується участь і самовираження особи, а “акцент зміщується з голосування на все більш активні форми масової участі”.

Новітні протести відрізняються іронічними гаслами, перформансами, креативом і відмовою від насильства. Українські революційні події 2013-2014 років насичені цікавими феноменами та багатьма ноу-хау. Одним із найпомітніших феноменів є делікатність протесту щодо приватної власності та людської гідності; і це у той час, як протестувальників вбивали, катували, викрадали, нищили майно, принижували їхню людську гідність. Євромайдан та події, пов'язані із ним - це не тільки майданчик революційної боротьби, а й величезний художній простір, де є акумулювалися безліч жанрів (фотографії, графіті, політичні плакати, інсталяції, скульптури, карикатури та под.).

2. Політичний флешмоб

Однією із постмодерних форм політичної участі є флешмоб. Ще до появи політичних флешмобів Г. Рейнгольд у книзі “Розумний натовп: наступна соціальна революція”² передбачив використання нових засобів комунікації для самоорганізації мас. Початково флешмоб не був призначений для політичних акцій, дотримуючись девізу - “Флешмоб поза релігією, поза політикою, поза економікою”. Флешмоби із політичними цілями були заборонені правилами, позаяк передбачалося, що це - форма вільного самовираження, мистецька акція, засіб соціального протесту через абсурдизацію, а не спосіб досягнення певних політичних цілей. Проте, така яскрава форма вираження ідей не могла опинитися поза увагою політичних сил, у тому числі й в Україні, де флешмоб швидко позиціонував свій політичний еквівалент - політичний флешмоб (політмоб). Сьогодні флешмоб укорінився у політику, керуючись головною метою - викликати у випадкових глядачів цікавість, бажання дізнатися, що відбувається. Він перетворився в нову форму демократичної активності громадян за мережевим принципом формування (в основі - горизонтальні, а не вертикальні зв'язки). Флешмоб є неконвенціональною формою політичної участі та членства соціально-політичних організаціях.

На перший погляд, флешмоби схожі на звичайні масові акції, але насправді вони демонструють абсолютно новий принцип організації. Немає єдиного центру, який розсилає запрошення по горизонтальних чи вертикальних щаблях: ініціатором флешмобу може бути одна людина, флешмоб (само)організується шляхом ланцюгового поширення інформації неформальними каналами комунікації³. Перший флешмоб в Україні відбувся 16 серпня 2003 р. о 17-й годині в Києві в торговому центрі “Глобус” на Майдані Незалежності. Заклик використати помаранчеву стрічку і колір на ознаку політичної позиції, розісланий українцям електронною поштою у жовтні 2004 р. окремі дослідники розглядають як флешмоб⁴.

Заслуговують окремої уваги численні патріотичні флешмоби (“Україна єдина без війни” (до дня Конституції України, 28.06.2014), “Обійми Україну” (проходив у футболках кольорів Державного Прапора Укра-

² Г. Рейнгольд, *Умная толпа: новая социальная революция*, Москва 2006, s. 415.

³ О. Шерман, *Флешмоб як соціальне явище, в: Особистість в екстремальних умовах*, Львів, 2013, s. 82.

⁴ С. Романенко, *О толпе, флешмобе и задачах социологии*, “Вестник Одесского национального университета”, 2005 nr 11, s. 80-87.

їни), “Молодь за єдину Україну” (у Києві біля арки Дружби народів із нагоди Дня молоді, 29.06.2014), флешмоби випускників із нагоди Дня останнього дзвоника у вишиванках і з блакитними та жовтими кульками (30.06.2014). Флешмоб “За єдність України” потрапив до Книги рекордів України (02.07.2014 р.; 1200 учасників утворили карту України розмірами 25 на 35 метрів).

Численними були політичні флешмоби періоду Євромайдану: у Львові на підтримку студентів, затриманих у ніч на 30 грудня в Києві (учасники зі заклеєними червоною стрічкою ротами, 10.12.2013); у Хмельницькому флешмоб матерів із дітьми “Ангели України” на підтримку Євромайдану (28.12.2013); у Києві флешмоб присвячений постраждалим на Євромайдані (учасники тримали плакати з цифрою 1739, яка символізувала загальну кількість зниклих, побитих, заарештованих і вбитих активістів, (03.02.2014).

Активістки “Жіночої сотні” зі Запоріжжя у формі флешмобу протестували проти референдуму на Донбасі - у центрі Запоріжжя намалювали контури карти України, а кожен область уособлювала дівчина в вишиванці, котра тримала в руках герб обласного центру. Натомість флешмоб із протилежними закличками - до політичної участі - було проведено тернопільськими студентами напередодні позачергових президентських виборів (23.05.2014): під гаслом “Не спи, не лінись йди на вибори” студенти лежали на вулиці, що символізувало лінь та аполітичність, яким аж ніяк не місце у відповідальний для країни час. До політично спрямованих флешмобів долучаються і діти, зокрема до всеукраїнської акції “Якщо діти благають - гармати мовчать” (08.03.2014).

Українці проводять флешмоби не лише на території держави, а й за її межами. Так, у Відні “засуджували кривавого диктатора” на підтримку Євромайдану (09.02.2014). Учасники тримали у руках плакати “Ні - насильству в Україні” та “Зупиніть насильство в Україні”; в імпровізованій сценці показали диктатора-Януковича, який сидів на “троні” та його “рабів на колінах, яким зв'язали руки та накрили голови простирадлами зі слідами крові”.

Часто політичні флешмоби набувають не локального звучання, а охоплюють водночас громадян різних держав: флешмоб за єдність України “Голос за мир. Підтримайте Україну” (Варшава, 17.03.2014); флешмоб із покладанням вінків біля посольств Російської Федерації у низці міст (Вільнюс, Варшава, Брюссель, Ванкувер, Гаага, Нью-Йорк, Торонто)

(21.06.2014). До Дня незалежності одночасно в чотирьох американських містах (Вашингтоні, Філадельфії, Детройті та Нью-Йорку) проведено флешмоб “Запали іскру єдності” (24.08.2014).

Популярними сучасними формами флешмобів є відправка однако-вих за змістом електронних повідомлень на офіційні сторінки політиків, зокрема особливо активними були українці щодо А. Меркель (12-14.07.2014), намагаючись вплинути на її позиції щодо україно-російських взаємин. У період підготовки та проведення референдумів в Автономній Республіці Крим (16.03.2014), а пізніше - у східних областях України (11.05.2014) було проведено сотні різнотипних флешмобів на підтримку єдності України, наприклад, велофлешмоб (Дніпропетровськ, 03.05.2014), флешмоб зі створення та розміщення свого патріотичного аватару (01.04.2014), флешмоб працівників Міністерства закордонних справ України, які “окреслили” контур країни і заспівали національний гімн на площі біля будівлі відомства (Київ, 19.04.2014), флешмоб “Україна єдина в часі війни” (Львів, 28.06.2014) і под.

У День Державного Прапора (23.08.2014) масово відбувалися флешмоби з розгортанням українського стягу; городяни ніби змагалися у розмірах блакитно-жовтого полотнища. Приклад епатажного флешмобу був показаний на святкуванні Дня міста у Миколаєві (13.09.2014); він спрямовувався проти інформаційних воєн у формі знищення преси, яка розповсюджує сепаратистські матеріали.

У дні україно-російського збройного протистояння активізувалися протести проти російських товарів, магазинів, закладів харчування. Ключовий лейтмотив - “Російське вбиває”: під час флешмобу активісти в супермаркеті вибирають товари з російським штрих-кодом, збираються в одному місці торгового залу та падають долу. Тематика протестних флешмобів поширилася зі сфери торгівлі та обслуговування на культуру “Йде російський серіал? Перемикай телеканал”.

У віртуальний простір із реального перейшли кримчани, які на просторах інтернету висловлюють бажання жити під українським прапором, але в умовах анексії на публічний протест не наважуються. В умовах авторитарних переслідувань інтернет залишається “вікном у свободу”, втім путінський “Антитерористичний пакет законів” (прийнятий у квітні 2014 р., введений у дію з 01.08.2014 року), зобов’язує соціальні мережі та сервіси, що передають миттєві повідомлення, зберігати листування користувачів протягом шести місяців, тому й інтернет-флешмоби будуть для кримчан недоступними.

Особливе значення має мобілізація людей, які стали внутрішніми переселенцями з Луганської та Донецької областей України. Наприклад, у День міста Луганська (13.09.2014) через Facebook луганчани викладали свої фото під українським прапором і з плакатами про своє місто, публікувати на своїй сторінці у мережі, додаючи тег #LuhanskUkraine.

Одним із найоригінальніших флешмобів, який прийшов зі Заходу, але істотно переформатувався в Україні, є Ice Bucket Challenge, але на відміну від спрямування коштів на дослідження захворювання центральної нервової системи (бічного аміотрофічного склерозу), українці вдавалися до крижаних обливань із передаванням естафети наступним трьом учасникам (і навіть колективам учасників) задля збору коштів на потреби армії й у благодійний фонд допомоги дітям, хворим на рак крові. Цей флешмоб (попри несерйозність - для людей поважних - форми) охопив далеко не лише молодь: крижану естафету першими просували саме ректори вузів, мери міст, топ-менеджери, політики, творчі особистості, духовенство. За допомогою такої форми мобілізації було зібрано мільйони гривень і врятовано немало життів. Тому флешмоб, на нашу думку, попри несприйняття його частиною громадськості - один із найдинамічніших методів згуртування громади, а значить - її зцементовування, склеювання на вирішення спільної проблеми. Після набуття цим флеш-мобом популярності задля збільшення збору коштів були організовані колективні його форми, наприклад, адміністрація Парку культури у Львові підтримала Ice Bucket Challenge (07.09.2014), організувавши шатра для переодягання учасників, надання фенів, відер, води, а насамперед (бо у цьому і весь зміст дійства) - скриньок для пожертв на потреби армії. Естафету підхоплювали й передавали підприємства, ультраси, навчальні заклади...

До типів політичних флешмобів можна віднести просування користувачами соціальних мереж, насамперед Facebook і Twitter хештегів для позначення тем, що становлять інтерес у мікроблогах мереж. У вересні 2014 року Міністерство закордонних справ України закликала інтернет-користувачів активно постити у Facebook і Twitter хештег #StopRussianAggression, а Twitter-користувачі просували хештег #RussiaViolatedCeasefire, #NATOforUkraine. Однією із перших спроб активізувати у таких спосіб інтерес зарубіжжя до України була запущена (27.01.2014 року з 17:00 до 18:00) активістами Євромайдану акція #DigitalMaidanTwitterStorm; через півгодини після старту флешмобу вдалося домогтися поставленої мети - хештег #digitalmaidan вийшов на перше місце у світових трендах соціальної мережі; у рамках флешмобу

учасники розсилали заздалегідь заготовлені твіти англійською мовою, адресовані впливовим політикам, журналістам і громадським діячам по всьому світу.

На нашу думку, сьогодні втратили актуальність щонайменше дві традиційні характеристики політичного флешмобу:

- 1) флешмоб - це дія молоді. Вважаємо, що має значення не стільки вік, скільки соціальний статус і як наслідок - активність інтернет-комунікації (як стиль життя), хоч звичайно ж кількість користувачів Інтернету найбільша саме серед молодіжного прошарку. Проте багато флешмобів на соціально кричущу проблематику об'єднують людей різного віку, для прикладу - Ice Bucket Challenge, який в Україні залучив образно кажучи "від старого до малого";
- 2) флешмоб - це вуличне дійство. Чимало із них проводяться, наприклад, у межах тієї ж віртуальної реальності, зокрема у соціальних мережах, шляхом поширення певних закликів, фото, зміни аватарів і под.

І хоч часто флешмоб характеризується як дія, яка не тягне за собою жодних наслідків, є одночасно й вчинком, й імітацією вчинку, безвитратною розвагою⁵ вважаємо, що українські флешмоби-2014, зумовлені революційними та воєнними подіями, переформатувалися на конкретний результат, дієвий внесок, наприклад, уже згадуваний Ice Bucket Challenge із фінансовою жертвою на підтримку армії.

3. Політичний перфоманс

Політична дія у постмодерній реальності фрагментарна, провокативна, в її основі - гра. Однією із форм цієї гри є перфоманс, у зокрема і його різновид - політичний перфоманс. Ми виходимо із методологічного підходу, за яким політичний перфоманс - явище, яке виникло задовго до постмодерної доби, але якнайкраще вписується у соціокультурну матрицю сьогодення. За останні роки політичний перфоманс міцно укорінюється як форма соціального протесту в Україні й уже засвідчив свою ефективність як технологія взаємодії (впливу).

Перформанс є символічною, ритуальною діяльністю індивіда чи групи з метою вразити інших. Поняття прийшло з царини мистецтва, поза-

⁵ О. Шерман, *Флешмоб як соціальне явище, в: Особистість в екстремальних умовах*, Львів 2013, с. 83.

як термін первинно позначав форму акціоністського мистецтва, де твором є дії автора, за якими глядачі спостерігають у режимі реального часу. В основі перформансу лежить уявлення про творчість як спосіб життя, а його мета - не стільки правдоподібність, скільки виразність. Сьогодні чимало реальних подій театралізується, щоб вони могли потрапити в новини. В багатьох культурах перформанс безпосередньо пов'язаний із мріями, фантазіями, прагненнями вчинити недозволене. Межа між перформансом і звичайним життям досить умовна (доречно згадати підхід філософа-режисера першої половини ХХ ст. М. Євреїнова, який висунув ідею театральності нашого життя). М. Євреїнов захищав "театрократію" (тобто "домінування над нами театру"), вишукуючи повсюдно ознаки творчих змін світу людиною. Головною метою політичного перформансу є не сам комунікативний акт, а завоювання уваги аудиторії. Адже політичний вибір багатьма здійснюється не після виваженого аналізу, а під впливом емоційного враження. Політика стає драмою персоналії, фокусується на скандалах та сенсаціях, які викликають необхідний емоційний відклик.

На нашу думку, необхідно розмежовувати політичний перформанс і політичний ритуал. Зауважимо: якщо у політичних ритуалах (парадах, коронаціях, інаугураціях і под.) є кордон між виконавцем і глядачем, то у перформансі кордон спеціально стирається, творчі "зигзаги" заохочуються (залучаються перехожі, усяк підкреслюється єдність з навколишнім світом). Акцент робиться на взаємодії "сцени" і "глядацького залу", що неможливо у випадку урочистого політичного (а подекуди і сакрального) ритуалу. Перформанс є комплексною комунікативною дією, де рівноцінною є і роль дійових осіб, і власне аудиторії. Сутність перформансу проявляється в його функції як способі маніфестації політичних ідей і демонстрації ролі своїх прихильників.

Перформанс передбачає спонтанності; в ньому є організація та чітка ієрархія; він переслідує певні цілі і не розрахований на випадкових глядачів, організатори вибирають місце і час із метою найбільшого впливу на аудиторію. Використання політичного перформансу дає певну гарантію привернення уваги аудиторії до політичних проблем, передбачуваності, основи модельованості політичної діяльності.

Втіленням постмодерного перформансу була, на нашу думку, візуалізована форма протесту проти авторитарних законів від 16 січня 2014 р., які зокрема, забороняли носіння масок та шоломів під час мирних

вуличних акцій. На народні віча кількох наступних днів протестувальники приходили у каструлях, мисках, друшляках, будівельних і військових касках, перев'язували обличчя шарфами, прикривалися розмальованими у блакитно-жовту тональність медичними масками. Автомобілісти зумисне оформлювалися у колони понад п'ять автівок. На спинах перехожих висіли плакати з написами: “Я - п'ятий! Не йди за мною!”. У найрізноманітніші креативні способи громада демонструвала своє ставлення до поправок, внесених до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” і процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян.

В. Горбатенко слушно зауважує, що у політиці постмодерн “виявляється в деінституціалізації масового руху протесту, у спонтанних політичних акціях, які залишаються поза межами контролю скільки-небудь сталої організації; у значній перевазі емоційного, ірраціонального над раціональним; у постійному порушенні стабільності, однастайності”⁶, а його рисами є “відкритість, фрагментарність, визволення, плюралізм, руйнування зцентрованої структури, еkleктичність, іронія, пародія, пастиш, саморефлексійність, кітч, гра”⁷. Це добре ілюструють політичні перформанси з використанням державних символів – гімну, прапора, герба, зокрема їх кольорів, мелодики і под.). Національна символіка якнайкраще виражає уявлення про колективну спільноту “ми”, а тому активно використовується в критичні моменти, які вимагають мобілізації суспільства, наприклад, під час україно-російського збройного протистояння. Яскравим прикладом є арт-перформанси руфера Григорія Mustang Wanted (Павла Ушевця) до Дня Незалежності України (розфарбовування у ніч на 20.08.2014 р. шпиля будівлі на Котельничеській набережній у Москві у кольори українського прапора; підкорення 24.08.2014 р. будівлі Московського державного університету). Інтернет-пости про це уподобали десятки тисяч користувачів Facebook та інших соціальних мереж, зроблено тисячі репостів. Емоційний ефект перформансу був пролонгований передачею гонорару від “LifeNews” за відео у розмірі 5 тис. дол. добровольчому батальйону територіальної оборони “Донбас”.

Українському прапору була присвячені й інші ініціативи, які зумовили низку перформансів, наприклад, президентська ініціатива “Наші Кольори”, яка закликала громаду в Україні та поза нею прикрасити житло, офіси, транспортні засоби у національні кольори. Національна сим-

⁶ В. Горбатенко, *Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика*, Київ 2006, с. 280.

⁷ *Ibidem*, с. 278.

воліка була використана й у сміливому перформансі донецької художниці Марії Куликовської, яка у під час біенале сучасного мистецтва “Маніфест 10” (Санкт-Петербург, Ермітаж, 01.07.2014), лежала на сходах музею, загорнувшись в український прапор. Удаючи мертву, вона протестувала політики Росії, яка призвела до її вимушеної внутрішньої міграції з Донецька до Києва.

Мистецтво, що завжди має певну претензію на революційність, вибухово спрацьовує у середовищі, яке й без того несе революційний заряд. Наприклад, активісти “Київського культурного трибуналу” провели (Київ, грудень 2013 р., Майдан Незалежності) політичний перформанс “Чемодан – вокзал – Воркута”, розмалювавши близько тридцяти валіз для провладних українських політиків і урядовців. Кожна валіза була унікальна та неповторна, їх об’єднували прикріплені “квитки” на потяг у Воркуту (Росія): валізу, на якій написано “Петро Симоненко”, обмотано сміттєвими пакетами синього та жовтого кольору і канатами; на валізі “Вови Рибак” написано “Ура!” і намальовані ялинки та тайга; чемодан “Діми Табачника” прикрашає шкільна “двійка”, а “Колі Азірова” - червона велика крапка і напис “Продано”. Після того, як валізи розмалювали, їх планували повісити на головну новорічну ялинку країни на Майдані Незалежності, утім ялинка-2014 (вірніше, “ёлка”) набула не менш креативної форми.

Велику кількість епатажних перформансів, у тому числі і політично спрямованих, проводить жіноча організація FEMEN, яка порушуючи певні символічні кордони проявляє, використовуючи жіноче тіло, інтерес до широкого спектра проблем. Їх постмодерність втілюється у яскравих перформансах, кічі, іронії, карнавальному парадіюванні (і пародіюванні). FEMEN пояснює свою епатажність тим, що традиційні форми активізації громадськості похмурі, нецікаві, й відповідно не фіксується громадськістю та мас-медіа. Радикальний акт привертає увагу, наприклад, агресивні бої у багні з підніжками (за аналогією з політиками, які “поливають” один одного брудом,) як форма протесту проти нечесних політичних ігор під час виборчих перегонів (Київ, Майдан Незалежності, жовтень, 2008 р.).

На розвиток останньої перформансної ілюстрації зауважимо, що виборча проблематика дає широкий простір для креативу, наприклад, мистецько-політичний перформанс “Виборчий Хелловін” (Київ, 26.10.2012 р., під стінами парламенту) пройшов під гаслами “Розстріляй владу бю-

летенями”, “Приведи друга на вибори – отримаєш нормальну країну”, “Візьми бюлетень, щоб не брати сокиру”. Парламент штурмували “політичні тушки”, “лялькари” й їхні “маріонетки”, за наших туди тягли “спортсменів” і “професорів”. У свою чергу “виборці” намагалися зупинити цих “зомбі” та боролися з ними “бюлетенями. На такому прикладі очевидна зміна ціннісних пріоритетів в суспільстві, які провокують нові форми соціально-політичної поведінки, її поліваріантність. Багатозначність, іронія, несподіваність інтерпретацій, зворотність смислу й оцінок, гра смислами, невизначеність, фрагментарність свідомості і культури, деканонізація, видимість, ілюзія існування замість реалістичності, колажність, перевага інтуїції над раціональністю, образність, метафоричність, невиразність⁸ - це не повний перелік рис постмодерну, які проектуються на політику.

На думку С. Шомової, завдання політичного перформансу - ввести яскраву, запам'ятовувану інформацію. Перформанс служить скоріше способом естетизації політики, ніж засобом серйозної політичної боротьби; він популяризує лідера (партію) і до того ж створює красиву картинку для ЗМІ⁹. Згадаємо, що політичні перформанси є невід'ємним атрибутом представників депутатського корпусу, політичних партій. Яскравими прикладами є епатажний О. Ляшко (знесення трактором незаконної огорожі, розгром кувалдою незаконного казино і под.), «Правий сектор» (здійснювана народна люстрація чиновників із використанням смітєвих баків, #TrashBucketChallenge).

Постмодерністська суспільно-політична реальність відторгує усталені ціннісні орієнтації, нормативність, впорядкованість, суспільну організованість, натомість актуалізуються питання індивідуального саморозвитку й якості життя. Наприклад, мистецько-політичний перформанс “Відрізання язика українській журналістиці” (Київ, 21.09.2012, біля парламентського паркану) проводився на знак протесту проти прийняття парламентом у першому читанні законопроекту, у якому передбачалися санкції (трирічне ув'язнення) до журналістів за “наклеп”. Під час перформансу демонструвалося “відрізання язика” українській журналістиці, з якого й “готувалися страви”.

⁸ А. Постол, *Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність*, “Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії”, 2010 nr 42, s. 78.

⁹ С. Шомова, *Ритуал или перформанс? (К вопросу о театральных формах политической коммуникации)*, “Журналист. Социальные коммуникации”, 2011 nr 4, s. 79.

4. Політичні інсталяції

Політика (насамперед, внутрішня) сьогодні витісняється набором інсталяцій, постановочних мізансцен. Політичним успіхом вважається статична мізансцена, відбудована в потрібний момент в точній відповідності з режисерським задумом і лібрето розробників. Інсталяція є насамперед художньою технікою, яка використовує тривимірні об'єкти, призначені для зміни сприйняття простору людиною. Політичні інсталяції зазвичай виставляються не в музеях, а створюються тимчасово на публічному просторі у форматі малюнків, предметів, звуку і под.

Інсталяції в дусі часу є проявом опозиційності митця, його протесту проти дійсності. Так, художник Сергій Захаров (арт-група “Myrzilka”) відомий інсталяціями на вулицях Донецька влітку 2014 року, які критикували дії “міністра оборони” “Донецької народної республіки” (ДНР) Ігоря Гірка (Стрелкова), командирів загонів “Новоросії” та дії сепаратистів на Донбасі. На перша інсталяція (11.07.2014) зображала намальованих на фанері фігури сепаратистів у формі ДНР за подобою відомого своїм слабоумством персонажа повісті М. Булгакова “Собаче серце” Поліграф Шарікова (у минулому житті - безпородний пес). Інсталяція “під чорта” образу бойовика А. Павлова на прізвисько “Моторола” була розміщена поблизу Палацу одруження, де за кілька днів до цього побував персонаж інсталяції (перша офіційна весільна церемонія у самопроголошеній ДНР з виданням свідоцтва про одруження із печаткою ДНР). Третя робота зображала І. Стрелкова з поставленим до скроні пістолетом і супроводжувалася підписом ”Просто зроби це!” (це митецька реакція на збитий 17.07.2014 р. малазійський “Boeing”). За свої сміливі інсталяції художник переслідуваний терористичним угрупуванням “ДНР”, тривалий час перебував у полоні.

Жива творчість громади у Новорічну ніч-2014 найвиразніше проявилася у інсталяції суду над В. Януковичем, у якій кожен бажаючий міг надягнути мантію та винести вирок. Іронічно-саркастичними були у час Євромайдану інсталяції чернівецького митця А. Федірко на тему цирку в політиці (“Circus Politicus”, 31.01.2014). Натомість зловісна, але злободенна, інсталяція була представлена дніпропетровцям на День міста (13.09.2014) - тризуб-гільйотина із надписом “Люстрація”.

Ленінопад не в усіх містах України супроводжувався поваленням монументів (зазвичай через відсутність у активістів техніки) - їм

надавали іншого звучання, наприклад, 20.09.2014 р. учасники Віча у Краматорську зробили інсталяцію, модернізувавши жовто-блакитними барвами “вождя пролетаріату”. Таких прикладів народного та професійно-художнього креативу за трагічний для України період від листопада 2013 року можна зафіксувати чимало.

5. Висновки

Важливо сьогодні вивчати можливості новітньої нетрадиційної політичної комунікації, переваги та можливості її використання. Виходячи з останніх тенденцій розвитку публічної політики, театралізація та “конструювання” політичної дійсності набуватимуть зростаючої значущості для сучасного політичного процесу, а сприйняття політичних подій через призму видовищності та розважальності, неминуче набудуть нових форм і масштабів. Саме тому вивчення нетрадиційних форм політичної комунікації, нетипових форм соціального протесту ще чекає свого глибокого дослідження.